

İSLÂM ÖNCESİ ARAP YARIMADASINDA KABİLE DIŐI UNSURLAR: SA'ÂLİK GRUPLARI

HAKAN TEMİR
ARŐ. GÖR.
ORDU Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

Cahiliye dönemi Arap siyasî düzeni, yarımada'nın kuzey ve güney bölgelerinde tarihin belirli döneminde ortaya çıkan krallıklar hariç, kabile hayatı üzerine kuruluydu. Kabile düzeni yarımada'nın sakinlerini kuşatan koruyucu bir zırh ve kalkandı. Haseb, neseb, asabiyet ve taassup duygularıyla yoğurulan kabilecilik, fertlerin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Kabile, fertlerini sınımsız bağlarla birbirine bağlayan ve haklarını savunmada hassas olan, bu arada şemsiyesi altına aldığı herkese hak ve sorumluluklar yükleyen, gerektiğinde savaş ve barış anlaşmaları yaptıran askerî ve siyasî yapıydı.

Sınırlı kaynakların mekanı olan çölde kabile nizamı ideal bir yönetim şekli olsa da yarımada'nın tüm sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılaması mümkün değildi. Günümüz modern toplumlarının yönetim sistemlerinin dahi tüm vatandaşları kuşatmadığı dikkate alındığında kabile düzeninin dışına çıkan veya çıkarılanların olması kaçınılmazdır. Kabile düzeninin adil olmayan yönlerine muhalefet eden, kabilesinden ayrılan ve içinde buldukları durumu şiirleriyle dile getiren sa'âlîk taifesi kabile nizamına başkaldırının simgesiydi. Aralarında fakirler, kabileden atılanlar ve renginden dolayı ikinci plana konulan siyahî köleler bulunmaktaydı. Fakir olduklarından dolayı kervanların yolunu keserek yağmaya başladıklarında eşkiya olarak anıldılar.

ABSTRACT

The Arabic political system of the pre-islamic period was based on tribal life, except the kingdoms that emerged in certain parts of history in the northern and southern regions of the peninsula. The tribal scheme was a protective armor and shield that surrounded the inhabitants of the peninsula. The tribalism that was kneaded with the hasab, lineage, irritability and bigotry feelings was able to meet the needs of the individuals. The tribe was a military and political structure that tied its members to each other tightly and was sensitive on defending their rights, while burdened everyone under its umberalla with rights and responsibilities, had them make war and peace treaties when necessary.

Although the tribal order in the space of limited resources was an ideal form of management, it was not possible for it to meet the needs of all the inhabitants of the peninsula. Given the fact that the management systems of contemporary modern societies can not encompass all citizens, it is inevitable that there had been people who went out of the tribal order or expelled from it. The saaleek squad which repugned to the unfair aspects of the tribal order, went out of its tribe and expressed the situation they were in with their poetry was the symbol of rebellion to the tribe order. There were people who were poor, expelled from the tribe and the black slaves on the second plan because of their color among them. When they cut the caravans' way and started to plunder them because of being poor, they were remembered with brigandage.

1. Kavram ve Tanımlar

Es

s-Su'lûk, usfur vezninde, es-Sa'âlik'in tekilidir.^[1] Su'lûk kelimesinin sözlükteki en geniş anlamı parası olmayan, fakir kimsedir.^[2] Lügat âlimi el-Ezherî fakir olmanın yanında sırtını dayayacağı hiçbir güvencesi ve kendisini koruyacak ailesi bulunmayan kişiler ibaresini de eklemiştir.^[3] Benzer şekilde tarihçiler de malı mülkü olmayan, güveneceği bir dalı bulunmayan veya hayatta bir yardımcısı olmayan fakirleri sa'âlik olarak tanımlamışlardır.^[4] Fiil kalıbındaki su'lûkleşme (Tesa'leke) de fakirlik manasına gelir. Kelimenin dilsel aslı böyledir ve dolayısıyla Hâtim et-Tâî kelimeyi şiirinde bu manada kullanmıştır.

Kimi zaman fakirliğin (tesa'leke) acısını çektik kimi zaman zengin olduk,

İkisinden de zaman bize içirdi.

Zengin olunca tanıdıklarımız ve akrabalarımıza kibirli olmadık,

Fakir olunca da kimsenin gözünden düşmedik.^[5]

Meşhur dil sözlüğü olan *Lisânü'l-Arap*'ta sa'lemeden türeyen birçok kelime ve terkiye yer ve

- [1] Hasan Mûsâ en-Nümeyrî, "Sa'leke ve's-Sa'âlik", *el-Ma'rife*, Sayı: 580, yıl: 2012, s. 67. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihinde Sâluk olarak geçer. Bu hususta bkz. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, "Sâluklar", ed. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, I, 147.
- [2] Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, "Sa'leke", *Lisânu'l-Arab*, Dârus's-Sadr, Beyrut trz., X, 455; Mecidüddin Muhammed b. Ya'kûb el-Firüzze-bâdî, "Sa'leke", *el-Kamus-u Muhit*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, trz., III, 320; Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arab (Asrû'l-Câhiliyye)*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire trz., s. 375.
- [3] İbn Manzûr, "Sa'leke", *Lisânu'l-Arab*, X, 455; Yûsuf Halîf, *eş-Şuarâu's-Saâlik fi'l-Asri'l-Câhiliyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1996, s. 21.
- [4] Burhaneddin Dellû, *Ceziretü'l-Arab Kable'l-İslâm: et-Tarihü'l-İktisadi - el-İctimai - es-Sekafi - ve's-Siyasî*, Darü'l-Farabi, Beyrut 2001, s. 171.
- [5] Hâtim et-Tâî, *Dıvan-ı Hâtim et-Tâî*, Daru Sadır, Beyrut 1451/1981, s. 51.

rilmiŐtir. Tesa'lük deve, herhangi bir musibetten dolayı tüyleri dökülmüŐ olandır. Müs'alek kafa, tüysüz ve kel bir kafadır.^[6] Aslında bu kullanımlar kelimenin asıl anlamı olan fakirlikle bağlantılıdır. Çünkü tüysüz deve tüyden, saçsız kafa kıldan fakirdir. Fakat sa'âlik kelimesi her zaman fakirlikle alakalı anlam içermez. Ezherî'nin dediği gibi Arap yarımadasındaki kabilesinden dışlanan ve fakirlikten ziyade güvencesi olmayan kimseleri de kapsar.^[7] Onların dayanacak bir dalı ve geçinecek bir mesleği olmadığından başkalarının mallarını yağmalamaktan başka çareleri kalmamıŐtı. Bu gerçekten dolayı sa'leke İslâm öncesinde gasp, soygun ve yağma gibi eylemleri içine alan yeni bir anlam kazanmıŐtı.^[8] Kabilelere yağma ve baskın yapımlarıyla sa'âlik, zenginlerin korkulu rüyası olmuştu. Bu sebeple sa'âlik, bundan sonra zenginlerin gözünde eşkıya, haydut, yol kesici, zorba, soyguncu, talancı olarak anılmaya başlanmıŐtı.^[9]

Sözlük anlamıyla bağlantılı bir terim olarak sa'âlik, kabile bağından kendisini soyutlayan veya kabilesi tarafından dışlandığından dolayı herhangi bir otoritenin himayesinde olmayan, çölde kendi gibi kabile zincirini kıranlarla bir araya gelerek fakirliğin verdiği sıkıntıdan kurtulmak için yol kesen, cimri zenginlerin mallarını yağmalayan ve daha önceden belirlediği kabilelere baskın düzenleyen taifenin adıdır. Tüm sa'âlikin ortak noktası fakir olmaları ve geçimlerini en kolay yol olan başkasının malına el koymak suretiyle temin etmeleriydi. Fakirlik ve yoksulluk iliklerine kadar işlemiş, uzun süre kabilelerinde hor görülmüş ve insanî erdemlere hasret kalmış sa'âlikin tek derdi insan yerine konulabilmektir. Görünürde amaçları zengin olmak değil, zenginleşerek sosyal adaleti sekteye uğratan cimri zenginlerin mallarını kendileri gibi fakir olanlarla eşit bir şekilde paylaşarak yaşamaktır.

Sa'âlikler arasında meşhur şairlerin ve toplumdaki adaletsizlikleri gözlemleyen hassas kimselerin olması onları fikri anlamda öne çıkardı ve sa'âliki daha güzel vasfedecek terimlerin türemesini sağladı. Öncelikle açıklıktan inleyen seslerini duyurabilmek için kendilerini çok anlamlı benzetmelerle ifade etmeye çalıştılar. Bunu Arap örf ve adetleri çerçevesinde yaptılar. Hayvanların taşıdıkları vasıflara sahip olmaları niyetiyle evlatlarını ve kabilelerini hayvan isimleriyle isimlendiren Arap geleneği sa'âlik şairlerin dikkatinden kaçmadı. Kendilerini daha güzel ifade edebilmek ve düşmanlarını korkutmak için yırtıcı hayvanların lakaplarını kendilerine taktılar. Kurtların yırtıcı, avını

[6] İbn Manzûr, "Sa'leke", *Lisânu'l-Arab*, X, 456; Halif, s. 21.

[7] Halif, s. 23.

[8] en-Nümeyrî, s. 68.

[9] Dayf, s. 376.

tek hamlede yere yıkan, cesur, azimli, zeki ve özgür olmalarından hareketle şair sa'âlikler kendilerini teşbih olarak kurda benzettiler.^[10] Teebbeta Şerran (ö. 540 [?]) bir şiirinde bunu şöyle dile getirmiştir:

*Vasiyet etmeden çıktık, zaten vasiyet edenimiz azdır;
Arkalarında ayıplanma bırakmayan sekiz kişiydik.
Sekizimiz de yüzleri genç kurtları andırıyorduk,
Işık veren lambaları veya altın suyundandı renkleri.*

Sa'âliki kurda benzeten bir diğer şair Hâtim et-Tâî bu durumu şiirinde şöyle tasvir etmiştir:

*Bomboş bir eşek içi gibi bir vadi,
İçinde sökülün, bağırın kurt vardır.^[11]*

2. Ortaya Çıkış Sebepleri

Cahiliye döneminde Sa'âlik denilen kişilerin ortaya çıkmasının başlıca sebebinin toplumsal ve ekonomik hayattaki dengesizlik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü Arap sa'âlikleri fakirlerden oluşan topluluktan ve hiç-birisi üretim sahasına sahip değillerdi. Etinden sütünden faydalanacakları hayvanları dahi yoktu. Fakirlik, açlık, yoksulluk, zorluk, yaşadıkları toplumda sıradan bir insan gibi kabul edilmemeleri ve sürekli ikinci sınıf muamele görmeleri onları siteme ve beraberinde kabilelerinden ayrılmaya sevk etmişti.^[12] Sa'âlik'in babası, önderi ve şairi Urve b. Verd, Sa'âlik'in içinde bulunduğu durumu, servetin aynı kabile içerisinde adaletsizce paylaşılmasını ve sosyal dengesizlikten kaynaklanan baş kaldırmayı aşağıdaki şiirde güzel bir şekilde anlatmıştır:

*Bırak beni ey sevdiğim! Zenginliğin arkasında gideyim,
Çünkü gördüm ki insanlar arasında en kötüsü fakiridir.
En uzak ve en ucuz olan fakirlerdir,
Ben önceden nesebi yüksek/soylu idim ve hayır sahibiydim.
Fakir olduğun zaman sevdiğin eşin ve insanlar seni uzaklaştırırlar,
Sana iğrenç bir gözle bakar ve küçükler azarlamaya başlarlar..^[13]*

[10] Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, "sa'leke", *Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Beyrut, 1413/1993, XXVII, 241; Halîf, s. 22.

[11] Hâtim et-Tâî, *Divan-ı Hâtim et-Tâî*, Daru Sadır, Beyrut 1451/1981, s. 45.

[12] Dellû, s. 171.

[13] Urve b. el-Verd, *Divan-ı Urve b. el-Verd*, thk. Abdülmu'in Mellûhî, Vizâretü's-Sekâfe, Dımaşk 1996, s. 91; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276), *Uyûnu'l-Ah-*

Kendi kabileleri içerisinde açlık ve sefalete gark olanlar, kabilelerinden ayrılarak ismi ve şiiirleri meşhur olanlar etrafında eşkıya kümeleri oluşturmaya başladılar. Mesela Urve b. el-Verd, es-Sa'âlikin Urve'si (Urve es-Sa'âlik) veya Sa'âlikin sığınağı (Me'vâ Sa'âlik)'ydi. Zor durumda olan fakirler onun yanında bir araya gelir, o da zenginlerden gasp ettiği maldan onlara dağıtırdı.^[14] Sa'âlikin hepsi fakirdi, hatta Urve b. Verd sa'âlikin önderi olmasına rağmen o da fakirdi. Fakirliğin, fakirin bünyesine verdiği en büyük ağırlık açlık olmalıydı. Bir bedevîye en şiddetli şeyin ne olduğu sorulduğunda o, "Aç bir ciğer, dar ve boş bağırsaklar."derdi.^[15] Bu yüzden Ebû Hirâs açlığı çok acı bir şekilde dile getirmiştir:

*Beni canımdan bezdirecek kadar açlığı içimde hapsederim,
Açlık kendi başına çeker gider, ne elbisem kirlenir ne de vücut.*

Ekonomik uçurumlarla beraber toplumsal hayattaki dengesizlikler, tabakalaşmalar ve doğuştan sahip olunan ten renkleri, kişilerin kabilesinden ayrılarak sa'âlik olmasına sebebiyet vermiştir.^[16] Şerif ve temiz nesebe önem vererek şecerelerini korumaya çalışan Arap asilzâdeleri kendi sulbünden olmasına rağmen zenci cariyelerinden olan siyahî çocuklarına sahip çıkmayı rak onları hor görmüş ve neseplerine katmamışlardır. Bu acımasız durumun kurbanları olan bireyler ise kendilerini boş ve değersiz hissettiren topluma karşı bir başkaldırı niteliğinde sa'âlik olmaya karar vermiş ve kabileleriyle olan zayıf bağlarını tamamen koparmışlardır.

Kabilelerde herkesi kuşatan asabiyet kalkınının ve çöl güvenlik sistemi diye adlandırılan himaye geleneğinin bazı kişileri koruma halkasından çıkarması, kabileden dışlanan kişilerin türemesine neden olmuştur. Özellikle büyük kabahat işleyen ve kendi nefsi için cinayete karışanlar kabileden dışlanmışlardır. Bu durumda olanların gittiği adreslerden bir tanesi sa'âliklerin yolu olmuştur. Bu arada yarımada'daki siyasî olaylar da sa'âlik gruplarının oluşmasında ve devam etmesinde etkin rol oynamıştır. Çünkü yarımada'daki mevcut şartların değişmesi farklı grupların oluşmasını beraberinde getirmişti.^[17] Mesela kabile ittifaklarının güçlenmesiyle birlikte zengin ve

bâr, Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Kahire 1996, 241-242.

[14] Sözlükler sa'leke; Dellû, s. 171.

[15] İbrahim b. Muhammed el-Beyhâki, *el-Muhâsin ve'l-Mesâî'*, (nşr. Friedrich Schwally), Giessen 1318, I, 298-301; Dellu s. 171.

[16] Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s. 75.

[17] Halif, s. 73; Hasan 'İsâ el-Hakîm ve Selâm Kenâvî 'Abbâs el-İbrahîmî, "Tavâifü's-Sa'âlik fi Şibhi Cezîreti'l-Arab Kable'l-İslâm", *Âdabü'l-Kûfe Dergisi*, Yıl: 2013; Sayı: 15, s. 13.

fakir arasındaki ayrımın belirginleşmesi; fakirlerin kabile toplumundan ayrılmalarına neden olmuştu.

Farklı sebeplerden dolayı kabilelerinde yaşam hakkı kalmayan veya yaşasa dahi kendisine değer verilmeyen kimseler, kabileleriyle olan ilişkileri kestiler. Sa'âlik olup, hiçbir kanun ve nizama uymamaya başladılar. Fakirliğe karşı çıkmak ve kahredici durumlarının etkisinden kurtulmak için toplumlarından uzaklaşarak doğaya yöneldiler. Mal, mülk, para ve deve sahiplerine silah çekerek yağma yaptılar ve zorla mallarını aldılar. Zenginler kadar iyi bir hayat yaşamak için onların mallarını koparıp aldılar.^[18] Hayatın üzerlerine sert bir şekilde yürütmesine ve zorluklara boyun eğmediler, bilakis bu hayata baş kaldırdılar.

3. Sa'âliki Oluşturan Gruplar

Sa'âlik, tek bir grup değildi. Siyasî, iktisadî ve içtimaî durumlardan dolayı birkaç gruptan oluşuyordu. Aralarında farklı kesimlerden insanlar vardı. Medeni hayatı bilen, evlerde yaşayanlar ve üretim sahalarından gelenler olduğu gibi bedevî hayatın içerisinde kopup gelenler de bulunuyordu. Farklılıklarına rağmen hepsi birbirine benziyordu. Çünkü ortaya çıkış nedenleri aynıydı. Nitekim onlar toplumsal bozulma, dengesizlik ve adaletsizliğin doğal neticesi olarak kabilelerinden ayrılan kimselerdi. Benzerliklerini de göz ardı etmeden aralarındaki farklılıklara bakarak sa'âlikleri 3 gruba ayırabiliriz.^[19]

Sa'âliklerin birincisi herhangi bir güvencesi olmayan fakirlerdir. İkincisi kargalar (Gurebâ) taifesidir.^[20] Bunlar babaları tarafından dışlanan, Habeşistanlı siyah kadınların doğurduğu çocuklardan müteşekkildir. Çocukların siyah renkte doğmasını kusur olarak algıladıkları için onları kendilerine nispet etmeyi utanç sayarlardı. Üçüncüsü ise çok fazla suç işledikleri için kabilelerinden dışlanan el-Halâ' (eş-Şuzâz)'dır.^[21]

3.1. Fakirler Tâifesi

Bu taifedekiler cahiliye toplumunun meydana getirdiği ekonomik sömürden dolayı sa'âlik oldular. Maddi olarak yok sayılıp, açlığa terkedilmeleri ve yardım elininin kendilerine uzatılmaması onları ziyadesiyle üzmekteydi. Üzüntüleri bir müddet sonra topluma olumsuz fiiliyatla geri döndü. Lakin fakirlik ve yoksulluk karşısında sergilenen tavır herkeste aynı değildi. Bazıları

[18] Yusuf el-Yusuf, Makalat, 243; Dellû, s. 173.

[19] Dellû, s. 175.

[20] Hasan 'İsâ el-Hakîm ve Selâm Kenâvî 'Abbâs el-İbrahîmî, "Tavâifü's-Sa'âlik fi Şibhi Cezi-reti'l-Arab Kable'l-İslâm", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, çev: Hakan Temir, Sayı:4, yıl: 2018, s. 140-156.

[21] 'İsâ el-Hakîm- Abbâs el-İbrahîmî, s. 14.

büyük mal sahipleri karşısında teslim oldu, bazıları ise zilleti kabul etmeyerek baş kaldırdı. Urve b. Verd ve etrafında toplanan fakir Araplar bu gruptandı. Ebû Hirâş el-Hüzelî ve Hüzeyl kabilesinden çok sayıda kişinin sa'âlik olması da aynı sebeptendi.^[22] Onlar fakirliğin verdiği sıkıntıyla sa'âlik olmaya karar verdiler. Fakirlik ve açlık öylesine kahredici bir durumdu ki, sa'âlik şairlerinin şiirlerinin başlıca konusu fakirlik oldu. Sa'âlik şairlerden Süleyk b. Seleke şiirinde yaz aylarında açlıktan nasıl bayıldığını, hatta ölümle burun buruna geldiğini anlatmaktadır. Süleyk'in açlığı vassettiği dizeleri şöyledir:

*Ben ona nail olmadım taki bir müddet reddedilene kadar,
Ölüm sebeplerini tanıdım.
Hatta yazın açlığın bana zarar verdiğini gördüm,
Ayak üzeri kalktığımda gözümün önü kararır, bayıldım.^[23]*

Arapların *Kaside-i Lâmiyye* olarak nitelendirdiği şiirlerin birisinde sa'âliklerin hayatı anlatılır. Bu dizeleri dile getiren Şenferâ, şiirinde şu ifadeleri kullanmıştır:

*Ben açlığa o kadar uzun sabrederim ki onu öldürürüm,
Hiç aklımın ucundan bile geçirmem, dalar giderim.
Toprakla birlikte yatarım üzerimde görünmesin diye,
Bir kişinin gelip minnet etmesi.
Ben kınanmadan korkmasam yerim, içerim,
Yanımda yiyecek içecek görürsünüz.
Lakin benim nefsim aziz ve özgürdür,
Ölene kadar yardım talep etmeyeceğimi bilirim.
Açlığın üzerine iç organlarımı bükürüm,
Nasıl örgüler bürülür ve birbirini sıkarsa öylesine yaparım.
Az bir yiyecekla başımın çaresine bakarım.^[24]*

Şenferâ, bir sa'âlikin ne kadar aç kaldığı ve ne hissettiğini anlatan oldukça detaylı tasvirler içeren bir tablo çizmiştir Şair, aynı zamanda sa'âlikten birisi olmasıyla açlığı bizzat kendisi yaşamıştı O, bir bedevî erkeğin sergilediği hid-

[22] Dellû, s. 175-176.

[23] Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-İsfehâni el-Ümevi el-Mervâni (356/967), *el-Eğâni*, Dâru's-Sekâfe, Beyrût 1374/1955, XX, 350; Dellû, s. 172.

[24] Ebû Münzir Seleme b. Müslim b. İbrahim es-Suhâri, *el-Ensâb*, thk. İhsan en-Nas, 1427/2006, s. 219; Halidyân, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir min Eş'âri'l-Mütakaddimîn*, trz, s. 59; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Edeb*, I, 441; Harşâvâ Cemâl, *el-Hasâsü'l-Uslûbiyyeti fi Şi'ri's-Sa'âlik*, Câmîatü Vehrân, Külliyyetü Âdâb ve'l-Funûn, 2015, s. 261.

det ve şiddet ile karamsarlığı kabul etmemiş, açıklıktan dolayı etrafında oluşan karamsarlığı şiddetle uzaklaştırmıştı. Açlığın verdiği sıkıntı ile nefsinin dilenilmesine izin vermemişti. Bir insanın ona minnet yüklemesinden ise toprakla beraber yaşamayı daha evla görmüştü. Nefsi özgürdü ve ezilmeye hiç gelmezdi.

3.2. Kargalar Tâifesi

Bu tabakadakilerin anneleri siyah renkte olduğu için, çocukları siyah tenli doğardı. Renklerinden dolayı bu evsafaftakilerin birçoğu “*Arapların Kargaları*” lakabını aldılar. Annelerinin siyah olmasının yanında^[25] Araplarda karga uğursuzluklara delalet ettiğinden^[26] böyle bir lakaba maruz kaldılar. Araplar da uğursuzluğa delalet eden ne varsa, karga ondan daha fazla uğursuzluğa delalet ederdi.^[27] Yani uğursuzlar içerisinde en uğursuzdu. Bu nedenle karga isminden olumsuzluk ifade eden gurbet, ayrılık (iğtirâb) ve yolcu (ğarîb) kelimeleri türetilmiştir.^[28] Babaları özgür olan, siyahî renklerini annelerinden alan bu çocukların kanlarının bozuk olduğu iddia edildi. Çünkü babaların kendi kanları temizdi, ancak siyahî köle annelerin kanı temiz değildi. Şayet bu kölelerden olma çocukları kendileri gibi saf Arap kanını taşıyalardı, renkleri siyah olmazdı. Hür babaları kendi kanından olmasına rağmen onları soyuna dahil etmedi.^[29] Bu haliyle karga sa’âlikler, İslâm’dan önceki Arap toplumunda en düşük tabakalardan biri olan köle taifesinin siyahîler kısmından sayılmışlardır. Onlar, hür insanların yapmak istemedikleri süt sağma ve hayvanların memelerini ip ile bağlama gibi işleri yaparlardı.

Sa’âlik kargalarının sayısı hakkında kaynaklar ihtilaf halindedir. Sayılarını bildirmek için kesin ve net bir sayı söylemek zordur. Bunlar arasında şiirleriyle meşhur olan Antere b. Zebîbe, Teebbeta Şerran, Şenferâ ve Hâciz el-Ezdî, Hufâf b. Nedbe ve es-Süleyk b. es-Seleke’nin olduğunu biliyoruz.^[30] Şenferâ’yı

[25] Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız (h. 255/m. 868), *el-Hayvân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 371.

[26] Ebû Bekir Muhammed b. Hasan İbn Düreyd el-Ezdî (h. 321/m. 933), *Cemheretü’l-Lugât*, thk: İbrahim Şemseddîn, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2005, I, 332.

[27] Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî (h. 429/m. 1037), *Letâifü’l-Meârif*, thk, İbrahim el-Abyârî-Hasan Kâmil es-Safrafi, Dâru ahyâü’l-Kütübü’l-Arabî, Beyrut 1960, II, 112.

[28] ‘İsâ el-Hakîm- Abbâs el-İbrahîmî, s. 15.

[29] Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276), *eş-Şiir ve’ş-Şuâra*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Me’ârif, Kahire 1996, I, 212; Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Kâmil fi’l-Lugât ve’l-Edeb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1998, I, 310; Abdülkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-Edeb ve Lübbü Lübbâb Lisânü’l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire 1997, I, 128; Muhammed İbn Habîb, *Künnye eş-Şuârai ve’l-Elkâb*, thk. Muhammed Salih eş-Şenâvî, Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1990, s. 32. Onlar el-Ebâid’tir.

[30] ‘İsâ el-Hakîm- Abbâs el-İbrahîmî, s. 15.

sa'âlik olmaya iten kabilesiydi. Bir rivayete göre Şenferâ Fehm kabilesinden bir kişiyi öldürdü. Kabilesi onu kurtarmak yerine Şenferâ'yı, annesini ve karK deŐlerini onlara teslim etti.^[31] Başka bir rivayette ise bir kızın Şenferâ'ya tokat atmasıyla kabilesinden ayrılarak sa'âlik oldu. Çünkü o kabile, Şenferâ'yı kendi seviyesinde kabul etmemiŐti. Şenferâ ile bir kadın arasında fark kalmaması onu sa'âlik olmaya itti. Halbuki Şenferâ kıza bacım diye hitap ediyordu. Bu haber sa'âliklerin kendi toplumları içerisinde hiçbir kıymetlerinin olmadığı ve büyük zillet içerisinde yaŐadıklarının en büyük deliliydi.^[32]

Temîm kabilesinden olan Süleyk, HabeŐli bir kadından dünyaya geldi. Bundan dolayı asıl kanını taŐıdıĐı babasına değil annesine nispet edildi. O da diğerleri gibi bu durumu Őiirlerle anlatmaya çalıŐtı ve sa'âliklerin yolunu seçti. Şiirlerinde köleliğe büyük bir darbe ve haykırış vardı. Kölelerin yaŐadıĐı hayatın zorluğuna isyan etti. O içinde bulunduğu elim durumu bir Şiirinde Şöyle dile getirmiştir:

Saçım her gün ağarır, büyük göç ortasında teyzemi görmesem.

Benim zoruma gider aç ve susuz kalmaları, malım yok ki onları oradan kurtarayım.^[33]

Kaynakların yalnızca sa'âliklerin belli baŐlılarından bahsetmesi, özellikle cesaretleri ve kuvvetleri takdir edilen, Arapların hoŐuna giden kimselerin haberlerinin aktarılması gerçeği dikkate alındığında karga diye nitelendirilen sa'âlik taifesinin sayılarının -yukarıda sayılanlardan- daha fazla olduğunda Őüphe yoktur. Nitekim İslâm'dan önceki aristokratik Arap toplumunda köle tabakasının sayısı azımsanamazdı. Zaten Arap adetlerinden birisi de zenci köle kadınlarla evlenmektir. O dönemde çok yaygın bu âdetin siyahilerin sayısını artırdığına Őüphe yoktur.^[34]

3.3. Halâ' Tâifesi

Arapçada ahlaksızlık, bedbahtlık ve suçluluk hallerini bildiren "Helî'" kelimesinin çoğulu *Hulâ'a'*dır.^[35] Eski zamanlardan beri ahlaksız (Helî') kelimesi, su'lük kelimesiyle bağdaŐtırılmıŐtır. *Helî'* ile aynı kökten türeyen *halâ'* ise kendi başına cinayet iŐlediĐinden, suça bulaŐtıĐından veya yüz kızartıcı

[31] Ebû Bekir b. Muhammed b. Kâsım b. BeŐŐar İbnü'l-Enbârî, *Őerhü'l-Muffâliyât*, Beyrût 1920, s. 197-198.

[32] Dellû, s. 173.

[33] Ebû Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred, *el-Kâmil fi'l-Lugat ve'l-Edeb*, Dâru'l-Fikr, Kahire 1417/1997, II, 89; Dellû, s. 173.

[34] Cevâd Alî, *Mufasssal*, IV, 554; 'Isâ el-Hakîm- Abbâs el-İbrahimî, 15-16.

[35] en-Nümeyrî, s. 68.

iş yaptığından akrabalıktan ve dolayısıyla kabileden çıkarılan kimsedir. Cahiliyede bir adam cinayet işlenmesinden korktuğunda “*Ey insanlar! Bu oğlumu reddettim.*” derdi. Böylelikle bundan sonra o ne yaparsa yapsın yaptıklarından da berî olduğu bildirilmiş olurdu.^[36] Ailesi (babası, kardeşleri ve amcaları) ondan da yaptıklarından da açık bir şekilde uzak olduklarını ve bağlarını kopardıklarını Ukaz çarşısında, Mekke’de Hacc mevsiminde ya da insanların bir araya geldiği mekanlarda ilan ederdi. Şöyle derlerdi: “*Bunu aramızdan çıkardık, onun yüzünden hiç kimseyi suçlamayız ve işlediği cinayetler sebebiyle suçlanmayız.*”^[37]

Cahiliye döneminde asabiyet bağına sınıksız sarılan kabileler, büyük suç işleyenleri veya işlediği suçta kabilesine bir katkı sağlamadığı gibi kabilesini zora sürükleyecek olanları kendilerinden dışarı atarlardı. Onları sürgüne yollarlar veya korumalarından çıkarırlardı. Aralarındaki tüm akrabalık bağlarını da sonlandırır ve kabile dayanışmasını hiçe sayarlardı veya tam tersi yönde kendilerini kabilelerinde değersiz hissedener kabile bağının dışarısına çıkarlardı. Aralarındaki tüm bağları yok sayarak kendilerini yeni bir hayatın koynuna bırakırlardı. Bu nedenle Arapların kullandığı “*Suçta bütün aşiret ortaktır.*” meşhur atasözü onlar için bir anlam ifade etmez oldu.^[38] Kabileler, geleneğe uymayanları dışarı atmakla onların yaptıklarından sorumlu olmazlardı. Kabilelerinden çıkarılanlar, sıkıntıya düşerler ve toplumunun kendilerine çektirdikleri acıdan iyileşmek için şiddete başvurmaktan başka çare bulamazlardı. Hepsisi de her an çekilmeye hazır kılıçlar gibi kınına sığmayacak kadar öfkeliydiler.

Ailesi tarafından vazgeçilen adam kendisini çok kötü ve tehlikede hisse-derdi. Üzüntü, öfke ve nefret duygusuyla dolardı. Dünyadan irtibatı kesilmiş gibi elinden tutan, acılarını sakinleştiren ve kendisini sıkıntıdan kurtaran bir rehber ihtiyacı duyardı. Ancak o günkü toplum, kabilesinden dışlanan kimseleri hücre hapsine koyulan azılı suçluya ya da insanların kaçtığı bulaşıcı hastalığa yakalanan vebalîya benzetirdi. O zaman o da son çare olarak dağa çıkar (su’lûk), böylece fert, onu özgür bir insana çeviren yeni bir topluma yönelirdi. Umut ve beklentilerle dolu yollar böylece yeniden açılırdı. Sonra da sınırsız zenginliğe yol aralayan bir özgürlük bulurdu. Ondan istenilen çok basit ve bildiği bir şeydi. Yapması gereken canını ortaya koyarak, yiğitliğini

[36] en-Nümeyrî, s. 68.

[37] Ibn Manzûr, “Halâ”, *Lisanü’l-Arab*, VIII, 78; Abdülhalim Hafnî, *Şîrû’s-Saâlik-Menhecehü ve Hasâisüsühü*, el-Heyetü’l-Misriyyetü’l-Kitâb, Kâhire 1987, s. 4-74; en-Nümeyrî, s. 68.

[38] Ebü’l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbüri (ö. 518/1124), *Mecmaü’l-Emsâl*, el-Meâveniyetü Sekâfiyye, İrân 1407/1987, II, 14.

ve cesaretini soygun ve talanlarda göstermekti. Aslında bu hasletler onun içinde kendi kabilesine karşı çıkmasıyla zaten hammadde olarak vardı, lakin yiğitlik ve cesaretinin biraz düzeltilip parlatılması lazımdı. Yiğitliğini göstermesi için arkadaşları ona yardım eder, her şeyden önce onu iyi bir örneğe dayanan hızlı bir eğitim devresinden geçirirlerdi. Saldırıdan anlayan, bu işte marifetli ve görgülü kabul edilen bir sülukun öğrencisi olurdu. Bir ya da iki yolculukta ona eşlik ederek deneyim ve ustalığı ondan öğrenirdi. Bu soygunlardan sonra ustalaşmasına rağmen kendisini eğiteni usta, hoca ve büyük örnek olarak görürdü.^[39]

Hal' edildiğinden dolayı sa'âlikler arasına katılanlardan Kays b. Hudâdiyye,^[40] Hâciz el-Ezdî^[41] ve Ebû et-Tamhân el-Kaynî'nin acı hikayeleri bulunmaktaydı.^[42] Onlar kabilelerinden çıkarılarak sahihsiz bırakılanlardandı. Kabilelerinden dışarı atılan bu kişilere indirilen ikinci büyük darbe ise onları babalarına veya kabileye nispet etmeyerek, annelerine nispet etmektir. Rivayete göre Kays b. Hudâdiyye el-Huzâî'nin ailesi onu Ukaz çarşısında hal' etti ve ondan da yaptıklarından da berî olduklarını daha açık bir şekilde bildirmek için Benû el-Hudâdiyye'den olan annesine nispet ettiler. Annesi Hadramevli Beni Hudâd b. Muhârib'tendi. Aslında o, Huzâa'dan olan Beni Selûl'ün kolu Kays b. Münkız'dandı. Fakat o, ceza olarak annesine nispet edildi. Kays b. Hudâdiyye'nin ifadesine göre onun kendi kabilesi içerisinde uyuz bir keçiden farkı yoktu.^[43] Bu yüzden Kinâne'den olan Benî Firas b. Ganem'e kaçtı, kabile fertleri onu barındırıp beraber bir sa'âlik grubu oluşturdular.^[44]

Zikrettiğimiz üç sa'âlik tâifesinden çeteler oluşmaya başladı. Kabileleri farklı farklı olmasına, aralarında akrabalık ve kan bağı olmamasına rağmen fakirlik, toplumsal zulme direnme, kabilelerinden tamamen ayrılma, dostluk dayanışması ve mal sahiplerine karşı verilen mücadele onları bir araya getirdi. Daha faziletli bir hayat, herkesin eşit haklara sahip olduğu, hür ve dengeli bir düzen için toplandılar. Başı dara düşenlerin imdadına koştular. Namları o kadar arttı ki kabileler onlardan yardım isteyecek duruma düştüler. Urve'den gelen habere göre Benî Abs kabilesi çok kötü bir yıl geçirdi. Malları telef oldu ve şiddetli açlığa maruz kaldılar. Karamsarlığa düştüler. Urve b. Verd'in yanına gelerek yardım istediler. Evinin önüne oturdular. Onu

[39] en-Nümeyrî, s. 69.

[40] İsfehânî, *Eğâni*, XIII, 211.

[41] İsfehânî, *Eğâni*, XIV, 137.

[42] İsfehânî, *Eğâni*, XIII, 3.

[43] Dellû, s. 173.

[44] en-Nümeyrî, s. 68-69.

gördüklerinde “*Ey sa’âliklerin babası kurtar bizi.*” diye bağırınca onları yanına aldı ve yaşamlarını devam ettirmeleri için yağmaya çıktılar.^[45]

Sa’âlik kendine özgü bir toplum oluşturdu ve bu toplum yarımadaadaki diğer kabilelerin çok azı tarafından kabul gördü. Bu gruplar onlar için maddi ve manevî güç ve silahtı. Saldırırken birbirlerine yardım ederler, tehdit olduğunda birbirlerini desteklerlerdi. Bir su’lûk öldürülünce de diyetini isteyen ve intikamını alan dostları vardı. Su’lûkun kanı ve emekleri değerli, hayatı saygılı hale geldi. Sa’âlik organizasyonu bireyin mensup olduğu kabilenin yerini aldı.^[46]

4. Sa’âlik Türleri

Sa’âlik hakkında söz söyleyenler onları yaşantılarına ve yaşadıkları bölgelere bakarak farklı tasnifatlara tabi tutmuşlardır. Eski Araplar ve şairler yaşantılarına bakarak sa’âliki ikiye ayırdılar.^[47] Birincisi cömertlik, izzet ve yardımı temsil eden centilmen sa’âliktir. Bu gruptaki sa’âlik cesur, sert, güçlü ve cömert diye sıfatlandırılır. Onlar bencil, münzevi, kendi için veya kabilesi için malları istila eden kimseler değillerdi. Çabaları başkalarındaydı ve merhametlerinin sınırı geniştir. Onlar sadece çok para sahibi, fakirin hakkını vermeyen, malını biriktirerek yastık arasında saklayan, ne kadar fakir veya ihtiyaç sahibi olursa olsun akraba ve yolda kalmışa yardım elini uzatmayan cimri zenginlerin mallarını zorla alırlardı. Bu tür cimri zenginler sa’âlikin gözünde açık hedefti.^[48]

Sa’âlikin ilk türü (şerefli, centilmen, cömert ve iffetli su’lûk) bencil veya hırsız değil, kendini tehlikeye atıp fakirleri ve ihtiyacı olanları mutlu etmek için fedakârlık yapan kimselerdi. Urve b. el-Verd de tıpkı böyleydi. O, çok şerefli bir adam, insanı savunan, ay yüzlü, cüretli, cesaretli ve kahraman olarak kabul edilirdi. Anlatıldığına göre o, ölümden ve düşmandan korkmadan kahramanlar gibi kendini savaşımlara atarmış. Aslında onun iki seçeneği vardı; ya zafer kazanıp zenginlerin malını alacaktı ya da şerefli ve cesur adamlar gibi hayatını kaybedecekti. O, tüm bu gerçeklikleri şiirinde şöyle dile getirmiştir:

*Allah'a yemin olsun ki! Ne kadar güzeldir bir sa’âlikin yüzü,
Ateş saçan ve ışık toplayan parlak yıldız gibidir.*

[45] İsfehâni, *el-Egâni*, III, 78; Dellû, s. 172.

[46] en-Nümeyrî, s. 75.

[47] Dellû, s. 173.

[48] en-Nümeyrî, s. 71; Kadri Yıldırım, “Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında ‘Su’lûk’ Şairler Hareketi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, Diyarbakır 2001, s. 178.

*Düşmanların karşısında durarak baskınlar yapar,
Düşman uğursuz fal oku gibi onu bölgesinden atar.
Uzaklaşırlarsa yaklaşmasından korkarlar,
Tıpkı kaybolmuş birinin gelir ümidiyle beklenmesi gibi beklerler.
Eceli geldiği gün izzet içinde ölür,
Gelmediği gün başı diktir.^[49]*

Nefisleri güçlü olan sa'âlik, istedikleri hayatı gerçekleştirebilmek için ölüme direnirdi. Fakir, sömürölmüş, ihanet altında hakir ve zelil, toplumsal hayatta dışlanmış halde yaşamayı hoş karşılamazlardı. Urve bu konuyu bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

*Bir kişi eğer başka kimselerle aynı seviyede görülüyorsa,
Akrabaları yardım etmiyorsa.
Ölüm o gence hayatından daha hayırlıdır,
Köle ve fakir olarak ezilmekten iyidir.^[50]
Başka bir şiirinde ise şunları söylemiştir:
Ona dedim ki: Ey kardeşim' Sen özgürsün,
Tok olsan da ölsen de öylesin.
Allah'ın toprağında yürü ve zenginliği ara,
Rahat bir hayat yaşarsın veya şerefle ölürsün.^[51]*

Sa'âlikin diğer türü ise kötü ve tembel su'lüktür. Onlar, konum olarak aşağıda oldukları gibi yaptıkları iş itibariyle de suflî işlerle uğraşmışlardır. Birçoğu reislerin ve büyüklerin ayaklarına yakın olup, böylelikle bazılarının ekmek parasını çıkarmaya çalışarak zenginlerin tabaklarındaki artıklarındaki artıkları sıyırmaktan, aç karınlarını doyurmaktan ve rahat olmaktan başka dertleri olmazdı. Doğrusu onların yemekleri büyüklerin bağışlarıyla ve zenginlerin hakaretiyle doluydu. Bu yüzden kendilerinden başka hiçbir kimseye hiçbir faydaları yoktu.^[52] Urve, bir şiirinde bu türdeki fakirlere lanet etmiş ve fakirlikten dolayı düştükleri acı durumu mısralara dökmüştür:

*Gece bittiğinde karanlık perdeyi açan fakirliğin Allah belasını versin!
Onlar deve kesilen yerlerde kemik parçası aramaya alışıktır.
Her gece bir zengin dost sayesinde misafirlik elde edince,*

[49] Urve b . el-Verd, *Divan-ı Urve*, s. 72-73; Dellû s, 174; en-Nümeyrî, s. 72.

[50] Urve b . el-Verd, *Divan-ı Urve*, s. 29

[51] Dellû, s. 174.

[52] en-Nümeyrî, s. 73.

*Bunu bir zenginlik ve iftihar sayar.
Yatsı vaktinde uyur, sabah olunca uyuşuk kalkar,
Toz duman olmuş bedenindeki taş parçalarını ayıklar.
Yardım isteyen kabile kadınlarının imdadına koşar,
İş bittiğinde yorgun bir deve gibi olduğu yere çöker kalır.^[53]*

Sa'âlik, yaşadıkları coğrafyaya göre de iki gruba ayrılmıştır. Onlardan bir kısmı zaten kendilerini güvende hissedecekleri ve geçimlerini temin edecekleri belli noktalara yoğunlaşmıştı. En yoğun oldukları bölgeler dikkate alınarak onlar es-Serât veya Hicaz Sa'âliki ve Tihâme Sa'âliki gibi coğrafi taksimata tabi tutulmuşlardı.^[54] Urve b. Verd ve etrafındaki sa'âliklerin etkin olduğu yer ziraat faaliyetlerinin yoğun olduğu Medine bölgesiydi. Hatta Arap yarımadasının kuzeyindeki bazı vahalara da uzandılar. Şiirlerinde bu bölgelerde çok fazla sayıda yağma yaptıklarını dile getirmişlerdir.^[55] Hatta bir defasında Hurma diyarı Yesrib'e girip yağmalamadan arzuladıkları hayata nail olamayacaklarını söylediler. Urve bu konuda şöyle söylemiştir:

*Ben arzu ve isteklerime ulaşamayacağım,
Taki hurma diyarını görene kadar.^[56]*

Urve ve Sa'âlikleri Necid ve Tihâme bölgesine de yağma için giderlerdi. Urve bir şiirinde bunu şöyle dile getirmiştir:

*Bir gün Necid ahâlasine yapılan baskınlar,
Başka bir gün Şes ve Arar bölgesine yapılan baskındır.^[57]*

Fehm ve Hüzeyl kabilesinden olan sa'âliklerin yağma için gittikleri yerler es-Serat bölgesindeki Becîle diyarına Yemen'in bazı bölgelerine kadar uzanıyordu. Has'am kabilesinin oturduğu yerler ve arka tarafları Teebbeta Şerran, Şenferâ ve Süleyk'in baskınlarına maruz kalıyordu.^[58] Bu bölgelerde yoğunlaşan her bir grubun, sayıları çok olduğunda, grubun önder ve ko-

[53] Divan-ı Urve, s. 70-72.

[54] en-Nümeyrî, s. 75.

[55] Dellû, s. 176.

[56] Urve b. el-Verd, *Divan-ı Urve*, s. 84.

[57] Urve b. el-Verd, *Divan-ı Urve*, s. 74; Dellû, s. 177.

[58] Dellû, s. 177

mutanı olurdu. Saldırmak istedikleri zaman saldırıyı yöneten komutanın ismini belirtirlerdi.

5. Sa'âlîkin Meslekleri

Sa'âlîk zarif hırsızlardı. Düşmanlarına saldırmak ve paralarını almak için gece onların uyumalarını beklemeyip daha önce hazırladıkları seçili hedeflere açık bir şekilde, gündüz veya insanlar ortasında saldırırlardı. Gece saldırırlarsa dahi yüksek ses çıkarak kendilerini tanıtırldı. Düşmanları güvendenken saldırarak zenginlere göz dağı vermek isterlerdi. Kendileri göz göre göre aç kalıyorlarsa hiç kimsenin gündüz gözüyle emniyette olamayacağını ima ederlerdi. Paylaşmayanların mallarını zorla alıp korya sebebiyet verirlerdi. Böylece işlerini sistematikleştirip kendilerini ve mesleklerini özel bir boyayla boyadılar. Yapılan centilmenlikten ve mesaj dolu girişimden sonra saldırıyı gerçek anlamından çıkarttılar. İşini felsefeliştirerek yeni bir özellik veren sa'âlîk, saldırıyı sağla kazanma, alın teriyle istila etme anlamları kazandırdılar.^[59]

Zenginlerin hırsızlık ve yağma olarak gördükleri baskınları sa'âlîkler adaleti sağlama ve hakkını alma olarak görüyorlardı. Sa'âlîki barındıran, onlara büyük örnek olan, Urve b. el-Verd işte tam da böyle düşünüyordu. Urve'ye göre sa'leke işi şerefli bir özlemdi ve kuvvetlinin zayıfa, zenginin fakire verdiği bir vergi gibi alınması gereken bir hibeydi. Dolayısıyla bu iş fakirleri, zenginlerin malına ortak eden ve o maldan fakire pay veren sosyal bir düşünceden başka bir şey değildi. Hatta bu pay fakirlere verilmediğinde cimrilik edenden zorla alınması gereken bir haktı. Anlaşılan bu hareket, kendisini ekonomik bir denge unsuru ve bir çeşit sosyal adaleti gerçekleştirmeyi hedef alan grup olarak düşünmekteydi. Onlara göre savaş ve baskın, ganimet ve soygun ulaşılması gereken nihaî hedefe ulaştırılan vesileden başka bir şey değildi. Asıl maksatları ise insana değer vermek ve sosyal adalet fikrini gerçekleştirmektir.^[60]

Mesleklerini ahlakî bulan sa'âlîk, kendilerinde yiğitlik, kahramanlık ve dürüstlük gibi erdemlerin olduğunu iddia etmişlerdir. Sa'âlîk şairlerden Ebû'l-Hiraş el-Hüzelî'nin bir arkadaşı öldüğünde söylediği ağıtta güçlü isteklerini ince bir şekilde anlatmıştır. Kendisi gibi tüm sa'âlîklerin güçlü iradeye sahip olduğunu ve kalplerindeki niyetin doğru olduğunu şiirinde şöyle dile getirmiştir:

[59] en-Nümeyrî, s. 70.

[60] Halif, s. 45; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 150.

*Ben onu sürekli aç gördüm,
Ama onun içerisinde doğru hisler vardı.^[61]*

Onlara göre zengin malına el koymak, hırsızlıktan öte sosyal adaleti sağlamak ve Allah'ın rızasını kazanmak için zorunluluktur. Birisi Urve b. el-Verd'e gelip ailesi ve kabilesi yüzünden kötü duruma düştüğünden veya parasızlıktan şikayet ettiği zaman Urve ona bir mızrak verir "Onlardan (ailenden) vazgeçmezsen Allah seni zengin yapmaz." derdi. Kişinin kendi kabilesini ve ailesini açık hedef göstererek onların mallarını almasını emrederdi. Çünkü Allah'ın emrettiği adalet, cimri zengin malını alarak ihtiyaçlıya vermekle mümkün olacaktı. Saldırgan hedefini ilan eder, şiddet ve kılıçla ihtiyacından fazla olanı alır ve yaptığı bu işin soyma, hırsızlık ya da günah olduğunu düşünmezdi. Bu, saldırı yapanın gözünde erkeklik ve kahramanlıktır. Kabilelerin azgın başkanlarının kibir, şeref ve övünmelerine karşı cimri olanın başışını aldıklarını, iffetli ve onurlu olduklarını iddia ederlerdi.^[62]

Şiirlerinde kahramanlık ve cömertlikten dem vuran Arap toplumu, ahlaki bir norm olarak ne cahiliyede ne de İslâm'da birinin başkalarının mallarını çayırlarda bekçisiz olsa bile haksızca almasına izin vermeyeceklerini vurguladılar.^[63] Buna rağmen aynı Araplar şurada ya da burada ortaya çıkan bir kaç su'lûka alkışladılar. Bir yerde zengin bir adamın mallarına saldıran ya da bir kabilenin develerini istila eden o cesur ve saldırgan su'lûkun yeteneklerini güzel bulup yücelttiler. Sa'âlikin uyuyanlara saldırıp mallarını zorla almalarını veya bazı kadınları esir alıp köleleştirmelerini görmezden geldiler. Sayıları az olsa da korkusuz olmaları ve ani saldırılarda bulunmaları, özellikle ezilen halk tarafından takdir edildiler.

Sa'âlik kimseler toplumdaki uzak değillerdi. Zorlu şartlara maruz kaldıklarında bazıları topluma karışır, halkın durumunu araştırıp yakından öğrenirlerdi. En önemlisi zenginleri araştırır ve onların para sahipleri arasındaki yerlerinden haberdar olurlardı. Onları cömert ve cimri olmak üzere iki gruba ayırırlardı. Cömert zenginleri rahat bırakır; hatta onlara saygı duyup, takdir ederlerdi. O zenginlerin ihsan ve cömertliğiyle kendini, mallarını ve şerefini koruyucu bir duvar ile korumuş olduğunu düşünürler-

[61] Divân-ı Hüzelîyyîn, Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire 1364/1945, II, 158.

[62] Hasan b. Bişr b. Yahyâ el-Âmidî, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferâc, Darû lhyâu'l-Kütübü'l-Arabiyye, Kâhire 1961, s. 153; en-Nümeyrî, s. 70.

[63] en-Nümeyrî, s. 71.

di. Sa'âlîke göre bu tür zenginlerin korunması, hiçbir kötülüğe ve şiddete uğramaması lazımdı. ^[64]

Cimri zenginler ise kendi kavminin ve toplumunun fakirlerinin haklarını vermemiş ya da birlikte yaşadıkları fakirlerin çığlıklarına kulak vermeyip ciddiye almamış ise sa'âlîkin hedefi olurdu. Rivayete göre, Urve'ye Kinâne kabilesinde çok zengin fakat son derece cimri bir adam olduğu haberi geldi. Urve Kinâne kabilesine casuslar gönderdi. Casuslar adamın hakikaten bu vasıfta olduğunu bildirdiler. Urve, bir baskın sonucunda bu adamı ele geçirip bir devenin üzerine bağlayarak mallarını halka dağıttı. ^[65]

6. Ortak Özellikleri

Sa'âlîk meslek erbabı veya yardımlaşma cemiyeti (dernek) gibi bütün öğeleri fakirlerden ve eşkiyalardan oluşan bir topluluktur. Gruptaki fertler arasında kan bağı olmayıp, kıymetsizlik ve değersizlik hisleriyle bir araya gelen insanlardı. ^[66] Çoğunluğu ise güçlü ve cesaretli gençlerdi. Bu gençler ölümden korkmayan, korkuyu yenen, kahraman kişilikli, dik duruşlu ve gözü pek kimselerdi. Nitekim Urve b. el-Verd ölümden korkmadığını şöyle dile getirmiştir:

*Ölüm oku bana isabet ederse feryad etmem,
Zaten ölümden kurtulan var mı ki?*

Diğer bir Sa'âlîk şairi Teebbeta Şerran ise cesaret ve kararlılığını şöyle dile getirmiştir:

*Ben aklımdan bir şey geçirirsem büyük bir kararlılıkla üzerine yürürüm,
Eğer dediysen yaparım. ^[67]*

Kararlılık, azim, gurur ve haysiyeti olan bu gençler, sosyal eşitliğe inanır, üstelik Arap toplumuna yayılan ve birçok kimse tarafından kabul gören sosyal ayırımı kabul etmezlerdi. İşin doğrusu sosyal adalet ve eşitlik ilkeleleri onların hayatlarının ayrılmaz parçasıydı. Tarihçilerin bildirdiğine göre birgün Urve grubundan birkaç adamıyla saldırıya gitmiş ve yağma yaparak bir miktar para ve hayvan ele geçirip, bir kadını da esir etmişti. Urve, kabile

[64] en-Nümeyrî, s. 72.

[65] Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 151.

[66] Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 148.

[67] İbn Kuteybe ed-Dineverî, *eş-Şiir ve Ş-uâra*, s. 273.

reislerinin safiy hakkı gibi bu kadını kendisi için seçip bir kenara ayırmıştı. Fakat sosyal eşitliğe inanan Urve'nın adamları onu bir fiyatla değerlendirmiş ve fiyatını Urve'nın payından düşmüşlerdi.^[68]

Sa'âlik genel itibariyle cesaretli ve cömert insanlardı. İddia edildiğine göre onların birçoğu bencil olmayıp, başkalarını düşünürler; elde edebildikleri ganimetleri kendilerine saklamaz, eşitlik ve adalet içerisinde aralarında dağıtırlardı. Grup içerisinde kimse kendini diğerinden üstün hissetmediğinden, başlarında bir başkan olmaz ve aralarında zengin-fakir ayrımı gündeme gelmezdi.^[69] En azından kendisine değer vermeyen kabilesinin ayrılıkçı tavırlarından dolayı sa'âlik olanlar hissiyatı taze olduğundan kimseyi hor görüp aşağılamazdı. Herkesi kendisi gibi bir birey ve insan olarak görürlerdi.

Cahiliye Arap toplumunda toplumsal adaletin kaybolmasıyla ortaya çıkan sa'âlik eşitliği sağlamada kararlıydı. Fakat ortaya çıkışları öyle bir aşamadaydı ki, henüz kendilerini toplumsal tabaka olarak görmediler. Onun için sa'âliklerde ayrı bir tabaka veya ayrı bir seviyede olduklarını bildiren bir his oluşmadı. Büyük mal sahiplerinin arzularına karşı oldukları hissi de oluşmadı. Aslında kendilerini başka insanlardan farklı bir şey hissetmediler. Halbuki durum öyle değildi. Onların istekleri zenginlerin isteklerinin tam zıttı ve karşıtıydı. Hareketleri bölgesel ve yöresel olduğundan belirli bir program veya hedefi olan bir organizasyon değillerdi. Yani Sa'âlik ve onların başlıca önderleri Urve b. Verd, bölük bölük olan sa'âlikleri ve içlerindeki türleri toplayarak bir grup veya tabaka oluşturmayı düşünmemişlerdir. Safları birleştirerek güçlü olmak niyetinde olmadılar. Bunlar bildiğimiz üzere büyük ayrımcılığın, fakirliğin ve adaletsizliğin bir sonucuydu. Şayet toplanıp bir tabaka oluştursalar Arap yarımadasında devrimci bir akım ortaya çıkabilirdi. Urve ve çetesinin en uzak ve en büyük hedefleri Yesrîb'e girerek hurma bahçelerini yağmalamaktı.^[70]

Sa'âlik mal, mülk ve binek sahibi olmadıklarından yaya yürümekle biliniyorlardı. Baskınlarda ve kaçış anlarında ayaklarına güvenirlerdi. Bu yüzden sa'âliklerin bir çoğu hızlı koşuculardı. Oldukça abartılı bir rivayete göre Şenferâ'nın son baskında attığı adımlardan birincisi 25, ikincisi 17, üçüncüsü ise 15 adıma denk gelirdi.^[71] Teebbeta Şerran aç kaldığında ceylanları

[68] en-Nümeyrî, s. 74.

[69] en-Nümeyrî, s. 73.

[70] Dellû, s. 177.

[71] Abdulkadir el-Bağdâdî (ö. 993/1682), *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbü Lübbôbi Lisâni'l-Arab*, Dârü's-Sadr, Beyrut trz., II, 18.

kovalar, onlardan gözüne kestirdiğini yakalar ve oracıkta pişirip yerdi.^[72] Hâciz b. Avf ise atların dahi yakalayamadığı kadar hızlıydı.

7. Şiirlerinin Özellikleri

Sa'âliklerin haberlerinde ve şairlerinin şiirlerinde oldukça acı hissiyat hakimdir. Çünkü fakirliğin ağırlığı altında nefisleri her geçen gün ezilmekteydi. Yine onların şiirlerinde toplumsal baskının ve zelil görülmenin, köleliği inkar etmenin ve ırk ayrımcılığını kabul etmemenin güçlü bir haykırışı bulunurdu. Sa'âlik haberleri ve şairlerin şiirlerinde en çok işlenen konulardan birisi açlık ve onun verdiği sıkıntıydı.^[73] Sa'âlikin özel durumu ve kendine has üslubu söz konusuydu. Bu şiirin özellikleri şöyleydi:

1. Sa'âlik şiiri kısa parçalardan ibaretti. Şiirlerdeki düzensizlik, vur-kaç üzerine kurulan hayatlarına uygun düşerdi. Bu şiirlerin hepsi birbirine benzer; sadece el-Şenferâ'nın, belki güvende olduğu bir zamanda yazmış olduğu Lamıyyetu'l-Arap'ı su'lûk şiirlerine benzemez.

2. Şiirlerinde aşk konuları azdı. Çoğu zaman güvenli ve istikrarlı bir hayata ihtiyaç duydukları için gazel söylemeye ve kadınlardan bahsetmeye zamanları yoktu.^[74] Aşk ve sevgi konularından bahsedene cahiliye şiirinin aksine ahlakî ve insanî konular daha çok işlenirdi.^[75]

3. Sa'âlik şiiri sertliğe dayanırdı. Onların şiirleri hayatlarının zorlu tarafını yansıtan ayna gibidiydi.

4. Şiirleri genel itibariyle hayelden uzak gerçekçi bir havaya sahipti.^[76]

8. İslâmiyetin Sa'âlike Bakışı

Devlet başkanları ve kabilelere İslâm'a davet mektupları gönderen Hz. Peygamber, yarımada da ciddi bir kitle oluşturan sa'âlikleri görmezden gelmedi. İbn Sa'd'ın rivayetine göre Tihâme dağında^[77] yaşayan bir sa'âlik

[72] Bağdâdî, I, 66.

[73] Dellû, s. 172.

[74] en-Nümeyrî, s. 76.

[75] Yahya el-Cubbûrî, *eş-Şi'ru'l-Câhili: Hasâisüh ve Fünunuh*, Beyrut 1986, s. 288.

[76] Dellû, s. 172.

[77] Yemen'den bir parçadır. Bunlar birbirine karşı uzanan dağlardır. Bu dağların başlangıcı Kızıl Deniz'dir. Bölgenin batısında Kızıl Deniz, doğusunda ise kuzeyden güneye kadar uzanan dağlar vardır. Burası Tihâme'nin yeri Şerce'den Aden'in sahiline kadar uzanan iki aşamalı yerdir. Doğusunda Medinetü Sa'de, Cüreys ve Necran; kuzeyinde Mekke ve Cidde güneyinde ise San'a vardır. San'a yirmi aşamalıdır. Bu hususta bkz. Ebû Ubeydullah b. Abdülaziz el-Bekrî el-Endülüsi (478/1094), *Mu'cem mâ İsta'cem min Esmâ'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*, thk. Cemâl Talbe, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 13; Şihâbeddin Ebû Abdullah el-Ya'kut el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî (626/1228), *Mu'cemu'l-Buldân*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1993, II, 74.

grubuna mektup yazdırdı. Bu grup çeşitli kabilelerden katılan insanların bir karışımından müteşekkildi. Özellikle efendilerinden kaçan kölelerden oluşmaktaydı. Hz. Muhammed (sav) onlara şu mektubu gönderdi: “*Biliniz ki, iman edip namazı ikame ederseniz, zekâtı verirseniz, köleleriniz hürriyetine kavuşacak ve güvenceniz Hz. Muhammed (sav) olacaktır. Aranızda bir kabileye nispet edilenler varsa, artık o kabileye geri gönderilmeyeceklerdir. Bulaştıkları bir cinayet veya gasp ettikleri bir mal varsa o sahibine aittir. İnsanların üzerinde borçları varsa onlar kendilerine ödenir. Onların üzerinde zulüm ve düşmanlık söz konusu değildir. Onlar bu hususta Allah ve Rasûlü'nün güvencesindedirler.*”^[78]

Hz. Peygamber bu mektubuyla sa'âlikî itaat altına almayı ve ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Dolayısıyla sa'âlikî varlığı İslâm dini geldiğinde iki sebepten dolayı yok olup silindi.^[79] Birincisi İslâm öğretileri başkalarının mallarını zorla almayı yasaklamıştı. Zaten Allah yolunda cihad eden mücahitlerin ganimetten servet kazanmalarına izin verilmekteydi. Bu durum su'lûk olmaktan ve nefsi tehlikelere maruz bırakılmaktan daha hayırlı bir işti. İkincisi ise İslâm dini her zaman tüm fertler arasında sosyal adaleti savunuyordu. İslâm'ın farz kıldığı zekât ile zenginlerin parasından alınıp fakirlere ve ihtiyaç sahibi olanlara dağıtılmasıyla muhtaçların ve fakirlerin sayısı azaltılmaaya çalışılıyordu. Böylelikle su'lûk olmanın önüne büyük oranda geçilmiş oluyordu.^[80]

9. Bıraktıkları Miras

Sa'âlikler dik durmalarına rağmen İslâmiyetle birlikte vadiler ve yüksek tepeler arasında dağılıp gittiler. Ortadan kalkmalarına rağmen soylarından toplum içerisinde isyan hareketlerine katılan bir nesil ortaya çıktı. Hiç kimsenin renklerine, inançlarına ve oldukları seviyeye bakmadan Araplar içerisinde hürriyet, adalet ve eşitlik için uğraşan, mücadele veren yerel hareketlerin ilham kaynağı oldular. Yani bütün bu hareketleri neticesiz kalmadı, yaptıkları bu hareketle zorda kalan insanların içerisine mücadele

[78] Muhammed b. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed b. Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 133.

[79] Emevîler asrından (41-132) kısa bir süre önce Sa'âlikler, dışlananlar (el-Halâ'), fakirler (el-Fukarâ'), adalet ve siyasetten kaçanlar (el-Fârûn minel'Adaleti ve's-Siyâsiyyûn) ve neredeyse ortadan kalkmak üzere olan kargalar (Çurabâ)'dan oluşan dört taife tekrar ortaya çıktı. Abbasiler döneminde (132/656) el-Fukarâü'l-Hecâi (savunmasız fakirler), el-Fukarâü'l-Lusûs (hırsız fakirler), el-Ayyârîn , Şuttâr ve Fityânü't-Tufelliyyîn gibi yeni gruplar ortaya çıkmaya başladı. Bu arada el-Halâ' ve eş-Şuzaz grupları tamamen ortadan kalktı. Siyah kargaların da durumu da böyledir. Çünkü Arap kabilelerinin çoğu dağılmaya başlamıştı. Araplar acemlerle karışmıştı. Geçmişte şiddetle savundukları birçok geleneği artık terk etmişlerdi. Detaylı bilgi için bkz. 'İsâ el-Hakîm- Abbâs el-İbrahîmî, s. 14.

[80] en-Nümeyrî, s. 76.

tohumu ektiler. Onların bağırma ve haykırışları insanların kulaklarında çınladı. Onlardan etkilenerak hâlâ zulüm ve toplumsal ayrımcılığın karşısında duranlar vardır. Hatta toplumsal sistemi sömürge ve zulüm üzerine bina edilmiş tüm ülkelerde bu tür dik duruş sergileyenler mevcuttur.^[81]

Sa'âlîk, gösterdikleri mücadeleyle arkalarında öyle bir miras bıraktılar ki, bazılarının namı kaldı ve toplumda elde ettikleri yüksek makamlarına gıptaıyla bakıldı. Hatta deniliyor ki, ünlü Emevi halifesi Muaviye b. Ebu Süfyân bir gün Urve b. el-Verd'in damadı olmayı umarak dedi ki: "*Urve b. el-Verd'in kızı olsaydı onunla evlenmeyi çok isterdim.*"^[82] Aynı düşünceyle Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan da kendisini dünyaya getiren babanın Urve olmasını istedi. Bir defasında o, Urve b. el-Verd için şöyle demişti:

*Tabağımı herkes ile paylaşan birisiyim,
Sende kendine tutan birisin.
Araplardan Urve b. el-Verd hariç,
Hiç kimse benim babam olsun istemem.*^[83]

Urve'nin faziletine inanan Abdülmelik başka bir zaman "*İnsanların en hoşgörölüsü Hâtim diyen Urve b. el-Verd'e haksızlık yapmış olur.*" demiştir. Öyle anlaşılıyor ki, Abdülmelik, Urve'nin kişiliğine ve erdemliliğine hayrandı. O, Urve'nin kişiliğindeki mertliğine, adamlığına, büyük gayretine, insanî meziyetlerine ve Arap ahlakını açık bir şekilde gösteren şiirlerine önem verdiğini zaman zaman dile getirirdi.^[84]

Emevî halifelerinin yanı sıra Arap tarihçi ve araştırmacıların bazıları da sa'âlîke olumlu gözle bakmaktadırlar. Yarımadaya mücadele ruhunu aşılama- ları, şiirlerindeki kafiye, açlığı güzel bir şekilde dile getirmeleri, sosyal adaletsizliğe karşı çıkmalarıyla faydalı iş yaptıklarını düşünürler. Yusuf el-Yusuf'un tabiriyle bu iş netice itibariyle güzel sonuçlara vesile olmuştur. Birbiriyle zıtlaşan iki grup arasındaki çekişme toplumun tarihini diri tutmuştur.^[85] Hatta bazı tarihçiler bu grubun bugün sosyalist olarak tanınan kişilerin yaşantısına uygun tarzda hayat yaşadıklarını söylerler. Tarihi verilere göre onların önderleri ile üyeleri arasında bir fark bulunmuyordu. Kimsenin rızasını almadan yağmaladıkları mallardan kendilerine bir şey

[81] Dellû, s. 178.

[82] İsfehânî, *Eğânî*, III, 51.

[83] en-Nümeyrî, s. 74.

[84] Dellû, s. 177.

[85] Yusuf el-Yusuf, *Makalât fi Şi'ri'l-Cahiliyye*, Dâru'l-Hakâik, Beyrut 1980, s. 243; Dellû, s. 173.

almazlardı. Bunun için Ahmet Emin sa'âlik önderlerini Bernardcho'a^[86] ile çok zengin iken tüm servetini işçilerine ve çiftçilerine dağıtıp fakir olarak yaşamayı tercih eden Bitlostoy'e benzetmiştir. Sonuçta, Ahmet Emin (Urve b. el-Verd) zaman açısından daha eski olduğu için onu kibarlıkta Bernardcho ve Bitlostoy'dan üstün tuttu.^[87] Yine Ahmed Emin onların gençlerden oluşmasından dolayı onları fütüvvet ve başka kaynaklar kardeşlik lafızlarını çok kullanmalarından uhuvvet teşkilatıyla ilişkilendirmeye çalışmıştır.^[88]

Sonuç

Cahiliye döneminin siyasî modeli olan kabile hayatı yarımada'nın tamamını kuşatan yönetim şekli olsa da asabiyet, hamiyet ve taassubun ileri dereceye ulaşması, sosyal dengenin bozulması ve ekonomide kutuplaşmaların olmasıyla bazı fertleri bu sistemin dışına itiyordu. Toplumdaki aşırı hırs ezilenleri ve mağdur olanları sa'âlik olmaya yönlendirdi. Sa'âlikler erdemli bir hayat için can alan ve başkalarının mallarını yağmalayan eşkiyalar haline geldiler. İşin garibi onlar sosyal adaletin, ancak adaleti sekteye uğratanların ortadan kaldırılmasıyla sağlanacağına inandılar. Hatta bazıları zenginlerin celladı haline geldiler.

Bozulan sosyal ve ekonomik adaletin başka bir adaletsizlikle çözülmesi anlık reflekslerin sonucuydu. Belki ilerde oluşabilecek sosyal krizlerin başlangıcıydı. O günkü devlet başkanları ve günümüz ilim adamları tarafından gıpta ile bakılan grup olsalar da gerçekte onlar hukuksuzlukla iştilal eden kimselerdi. Kaldı ki, toplumdaki sorunların çözümü bireysel hamlelerle veya güçle çözülemezdi. Çok ağır bir örnek olması hasebiyle, kendisini esir eden Selamânoğullarından yüz kişiyi öldüreceğine dair yemin edip, abartılı da olsa, bu yeminini yerine getiren Şenferâ'nın yaptıkları çözüm olmaktan öteye bir intikam hareketidir. Bu problemin halli öldürerek veya bireysel intikam alarak değil, İslâm dininin getirdiği sosyal adaletin hakim kılınmasıyla ve ekonomik dayanışmanın yaygınlaştırılmasıyla mümkün olacaktı. Aslında İslâm dininin her defasında dile getirdiği eşitlik ilkeleri herkesi kuşattığında sorun kendiliğinden çözülmüştü.

İslâm dininin adaleti sağlamasıyla biten sa'âlik ruhu, ilerleyen dönemlerde dengelerin bozulmasıyla tekrar günyüzüne çıktı. Çünkü Hz. Peygamber'den bir müddet sonra sosyal dengeler bozuldu. Bu dönemde sa'âliklerin yolu

[86] Fakir bir grup faiz ile çalışan bir zengin tarafından sürülen lüks bir arabaya saldırırken, saldıranlar diyor ki: Biz zenginleri çalanız, siz de fakirleri çalansınız.

[87] Ahmed Emin, *el-Fütüvve ve's-Sa'leke*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1952; en-Nümeyrî, s. 73.

[88] Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 147.

ve adalet arayışı dıŐılananlara örnek model oldu. Fakirlik altında ezilenlere sa'âlık Şiirleri ve haykırışları aynı hissiyatı duyanlara name gibi geldi. Bu yüzdendir ki, Emevilerin sonları ve Abbasilerin başlarında sa'âlık tekrar gün yüzüne çıktı.

Kaynakça

- el-Bağdâdî, Abdulkadir (ö. 993/1682), *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbü Lübbôbi Lisâni'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut trz., II
- el-Beyhakî, İbrahim b. Muhammed *el-Muhâsin ve'l-Mesâî'*, (nşr. Friedrich Schwal-ly), Giessen 1318.
- el-Cubbûrî, Yahya, *eş-Şi'ru'l-Câhili: Hasâisüh ve Fünunuh*, Beyrut trz.
- Dayf, Şevki, *Târîhu'l-Edebi'l-Arab (Asri'l-Cahiliye)*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire trz.
- Dellû, Burhaneddin, *Ceziretü'l-Arab Kable'l-İslâm: et-Tarihü'l-İktisadi - el-İctimai - es-Sekafi - ve's-Siyasî*, Darü'l-Farabi, Beyrut 2001.
- ed-Dineverî, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö. 276), *Uyûnu'l-Ahbâr*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1996.
- _____, *eş-Şiir ve'Ő-Şuâra*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1996, I.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, "Sâluklar", ed. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- Emîn, Ahmed, *el-Fütüivve ve's-Sa'leke*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1952.
- el-Firüzzebâdî, Mecidüddin Muhammed b. Ya'kûb, "Sa'leke", *el-Kamus-u Muhit*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, trz.
- el-Hakîm, Hasan 'İsâ-el-İBRAHİMÎ, Selâm Kenâvî 'Abbâs, "Tavâifü's-Sa'âlik fi Şi-bhi Cezireti'l-Arab Kable'l-İslâm", *Âdabü'l-Kûfe Dergisi*, Yıl: 2013; Sayı: 15.
- Halîf, Yûsuf, *eş-Şuarâu's-Saâlik fi'l-Asri'l-Câhiliyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1996.
- Hâtim et-Tâî, *Divan-ı Hâtim et-Tâî*, Daru Sadır, Beyrut 1451/1981.
- Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, "Sa'leke", *Lisânu'l-Arab*, Dârus's-Sadr, Beyrut trz, X.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menâ (h.230/m.844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed b. Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Kâsım b. BeŐŐâr, *Őerhu'l-Muffâliyyât*, Beyrût 1920.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-Ümevi el-Mervânî (356/967), *el-Eğânî*, Dâru's-Sekâfe, Beyrût 1955/1374.

- el-Meydânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî (ö. 518/1124), *Mecmaü'l-Emsâl*, el-Meâveniyetü Sekâfiyye, İrân 1407/1987.
- el-Müberred, Ebû Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Kâmîl fî 'l-Lugat ve'l-Edeb*, Dâru'l-Fikr, Kahire 1417/1997.
- en-Nümeyrî, Hasan Mûsâ, "Sa'leke ve's-Sa'âlik", *el-Ma'rife*, Sayı: 580, yıl: 2012.
- es-Suhârî, Ebû Münzir Seleme b. Müslim b. İbrahim, *el-Ensâb*, thk. İhsan en-Nas, 1427/2006.
- Urve b. El-Verd, *Divanı Urve b. el-Verd*, thk. Abdülmü'in Mellûhî, Vizâretü's-Sekâfe, Dımaşk 1996.
- Yıldırım, Kadri, "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında 'Su'lûk' Şairler Hareketi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, Diyarbakır 2001.
- el-Yusuf, Yusuf, *Makalât fî Şi'ri'l-Cahiliyye*, Dâru'l-Hakâik, Beyrut 1980.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, "sa'leke", *Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Beyrut, 1413/1993, XXVII.

